

A közgyűjtemények együttműködési gyakorlata és technikai lehetőségei

Kedves Kollégák!

Köszönöm, hogy meghívást kaptam erre a tanácskozásra, és hogy eszmét cserélhetek Önökkel egy olyan kérdéskörben, amelyet ma – szakmai és könyvtárpolitikai szempontból egyaránt – igen fontosnak tartok. A közgyűjteményi együttműködésről kell most beszélnünk, amelynek eszméje és gyakorlata sok évtizedes múltra tekint vissza, és – ahogy arról a későbbiekben szólni fogok – a számítógépes adatfeldolgozás és kiadványszerkesztés elterjedésével még nagyobb jelentőségre is szert tehet. Az összefogást különösen indokoltá teszi, hogy, sajnos kormányzati szinten megjelent egy olyan – korábban már megbukott – elképzelés, amely a közgyűjtemények őst, a könyvtárat el akarná távolítani eredeti funkciójától, valamiféle művelődési ház jellegű melegedőhelyé degradálva ezt az intézménytípust, melynek alapjait az emberi kultúra bölcsőjét ringató mezopotámiai népek vetették meg, és amely a történelem során önálló életre segítette fiatalabb testvéreit, a levéltárakat és a múzeumokat. Mára persze már ők is felnöttek lettek, és ahogy az országos gyakorlatot ismerjük, jó testvérekhez méltón becsülik és segítik is egymást. Éppen ezért érthetetlen és kínos számunkra ez a mesterséges beavatkozás az eddig jól működő rendszerbe: nagy baj lesz, ha a három – egymást kiegészítve működő – közgyűjteménytípusra más filozófiájú, szakmai és fenntartói szempontból más kondíciójú szabályozás születik. Ennek tudatosításával úgy gondolom, még inkább jelentőséget kap mostani tanácskozásunk.

Mint említettem, a közgyűjteményi együttműködésnek nagy hagyománya és igen változatos tartalma alakult ki Magyarországon. Ennek felvirágzása a jelenlegi intézményrendszer kialakulásával, üzemszerű működésének megindulásával hozható kapcsolatba: ahogy kialakult a fővárosi, megyei, városi könyvtári és múzeumi hálózat, kinyíltak a levéltárak a kutatók előtt, fellendült a honismereti mozgalom, úgy alakult ki a közönségigény minél célszerűbb és sokrétűbb kiszolgálására az egész országban hasonló a jellege – tartalmában és lehetőségeiben viszont elég változatos. Függ attól például, hogy milyen az együttműködő közgyűjtemények állománya, gyűjtőköre, gyűjtési hagyománya: vannak városok, ahol nagy hagyományú városi könyvtár működik, melynek szebb és jobb a helyi újság vagy képeslap gyűjteménye, mint a megyei múzeumé; több helyen a megyei levéltár rendelkezik – az egykori kötelezpéldány szolgáltatásának köszönhetően – az archív sajtóanyaggal; a múzeumi és levéltári szakkönyvtárak nagyon sok értékes szakirodalmat őriznek, melyek csak ritkán juthatnak az olvasók kezébe. Mind-ezen állapotok feltérképezésére egy körlevelet intéztem a megyei könyvtárakhoz, hogy jellemezzék röviden, milyen a kapcsolatrendszerük a múzeumokkal és le-

véltárakkal. Nagyobb részük válaszolt is megkereséseimre, illetve többen jelezték – Szegedről, Győről –, hogy itt is külön kívánnak erről szólni. Ez nagyon jó, és remélem, még több tapasztalatra tehetünk szert általuk. Nem vettem be a vizsgálódás körébe viszont a Fővárosi Szabó Ervin könyvtárat: az ott folyó munka, bár nagyon sok tapasztalattal szolgál, működési sajátosságai miatt nehezen kezelhető számunkra.

A válaszokból kirajzolódó kép sok tanulsággal szolgál. Az együttműködés minősége – ahogy ezt Komlói József székesfehérvári kollégánk megfogalmazta – nagymértékben függ a személyes jó kapcsolatoktól: ezt én magam is megerősíthetem, hiszen korábban helyismereti könyvtárosként most pedig igazgatóként nagyon pontosan érzékelem, hogy mikor, kivel mit lehet elérni, megvalósítani. Ilyen szempontból, úgy gondolom, a jó helyismereti könyvtáros kulcspozícióban van, mert az adott terület szakirodalma felett rendelkezve, összekötő kapocs lehet az eltérő gyűjtőkörű és működésű levéltár és múzeum között. Riasztó ugyanakkor, ha ebben a körben valamilyen hőrség természetű igazgató jelenik meg, aki magának akarja az összes kiadványt, az összes kiállítást és intézményét tartja a helyi tudományosság egyedüli letéteményesének; méltó párja az a könyvtáros, aki ráül a gyűjteményre, csak kizárólag magának enged belőle publikálni, és felháborodik, ha más is megnyilatkozik ezekben az ügyekben. Azt hiszem, mindnyájan ismerünk ehhez hasonló példákat – szerencsére, a mind nagyobb nyilvánosság, az elektronikus feldolgozás, a csapatmunka kényszere kihúzza a talajt e kárt okozó magatartásformák alól.

Az együttműködés egyik legfontosabb szegmense – ez általánosan jellemző – a gyűjtőköri sajátosságok összehangolása, az összetartozó gyűjteményrészek kölcsönös feltárása, esetleges összeosztása; továbbá tájékoztatás az archív és a kurrens művek beszerzéséről, a legfrissebb szakirodalomról. Említettem korábban a helyi sajtó problémáját: ennek kezelésére többféle megoldás is létezik. Zalaegerszegen például a megyei levéltár átadta a megyei könyvtárnak a birtokában lévő sajtóanyagot, hogy ott egy – a lehetőségekhez képest teljes – gyűjtemény álljon rendelkezésre. A könyvtár viszont az összes fellelhető zalai sajtóterméket mikrofilmre vitette, és szükség esetén bármelyik közgyűjteménynek átadja kutatási célokra – erről írásos megállapodás is született. Más helyeken inkább azt a megoldást választották, hogy feltárják a birtokukban lévő archív sajtóanyagot, és a lelőhelyjegyzéket adják át egymásnak. Természetesen, ha a hozzáférhetőség biztosítható, ez ugyanolyan célszerű megoldás. Ehhez kapcsolódik a kurrens sajtóanyagról történő tájékoztatás is: egyre több helyen készül városi-megyei számítógépes periodika lelőhelyjegyzék, mely a nyilvános, vagy korlátozottan látogatható közgyűjtemények időszakai kiadványairól tájékoztat, és a számítógéplénymásoló-telefax géplánc segítségével akár azonnal is szolgáltatható a keresett irodalom.

Ugyanígy folyamatban van – a kibontakozó helyismereti adatbázis építéssel összefüggésben – a képes ábrázolások feltárása; közismert, hogy mind a múzeumok, mind a könyvtárak jelentős képi, elsősorban képeslapanyaggal rendelkeznek, melynek legértékesebb része a településrészleteket, épületeket ábrázoló gyűjtemény; ezek felbecsülhetetlen értékű helytörténeti dokumentumok. Ide tartoznak tematikailag a korábbi idők hasonló témájú fa- és rézmetszetei is, melyekből már a levéltárak is őriznek példányokat. Ugyanakkor a levéltárak őrzik

a legtöbb térképet, birtokmegosztási, területrendezési rajzot; úgy gondolom, hogy ezeknek – leelőhelymegjelöléssel együtt – ott a helye a helyismereti adatbázisban. Felhívom a figyelmet az újabb épületek fényképeire, a portrékra, arcképekre is – ezekből a múzeumok rendelkeznek a legtöbb példánnyal. Az adatokat a múzeumi vagy levéltári feltáró adatbázisokból lehet átvenni – ezt egyelőre egyedileg lehet csak megoldani, mert amennyire tudom, a legtöbb helyen csak most folyik ezeknek a rendszereknek a feltöltése – ráadásul elég nehézkesen is működnek, és számtalan, a tájékoztatás számára használhatatlan, belső információt is tartalmaznak (ki gyűjtötte, honnan származik, milyen papíron van stb.).

A gyűjteményépítéssel kapcsolatban több helyről kaptam pozitív visszajelzést; arról értesítettek, hogy tájékoztatják egymást a beszerzésekről, különösen a ritka példányok, unikumok esetében – sőt, ahogy a kecskeméti kolléga fogalmazott „kölsönösen segítjük egymás gyarapítását, egy-egy dokumentumhoz való hozzájutását, nem konkurens vásárlóként lépünk fel”. Mindezt saját gyakorlatunkból is megerősíthetem: akár a képes ábrázolások, akár a legfrissebb szakirodalom esetében a levéltáros és a muzeológus kollégák gyakran szolgálnak nekünk információval és viszont. Több helyről jelezték azt is, hogy – leginkább hallgatólagosan, szóbeli megállapodás alapján – létezik egyfajta gyűjtőköri elhatárolódás is, tehát adott esetben a fellelt kéziratot, térképet, újságot átírányítják a másik közgyűjteményhez, mert annak profiljához jobban passzol. Mindehhez persze újfent csak elengedhetetlen a személyes jó kontaktus – ha ez bármelyik oldalon meggyengül, mindjárt az intézményes kapcsolat látja kárát.

A közgyűjteményi együttműködés másik nagyon jelentős területe a közös kiadványok, újabban közös adatbázisok építése. A kiadványok részben periodikum jellegűek – ilyen például *Somogyi Honismeret*, mely több mint 25 éve jelenik meg a megyei könyvtár kiadásában, a többi közgyűjtemény közreműködésével; ilyen volt Zala megyében a *Zalai Tükör* és a *Nótárius*; ide tartoznak azok a levéltári, múzeumi évkönyvek is, melyekben rendszeresen helyet kapnak a könyvtárak közleményei is, például Baranya, Vas vagy Hajdú-Bihar megyében – sőt Vas megyében a szerkesztésben is részt vesznek. Ezek a periodikumok nagyon fontosak számunkra, mert állandó jelenlétükkel, folyamatos megjelenésükkel mozgásban tartják a helyi szellemi életet, terepet adnak az amatőr kutatóknak ugyanúgy, mint a profi tudósoknak. A könyvtárak itt tudják közreadni bibliográfiáikat, gyarapodási jegyzékeiket, s ha a szerkesztésben is részt vesznek, még jobb rálátásuk lehet a folyamatban lévő kutatásokra.

Ugyancsak számos helyen jelennek meg a közgyűjtemények közös kiadású önálló kiadványokkal: erre nagyon sok jó példa van, hogy csak néhányat említsek: Fejér megyében a levéltár és a könyvtár kiadásában jelent meg „*A reformkori Fejér vármegye olvasáskultúrája*” című munka (Murányi Lajos a szerző); közös munkával készült a *Vasi Honismereti Kislexikon*, a *Kecskeméti Életrajzi Lexikon*, a *Zalai Életrajzi Kislexikon*, vagy a *Pest megyei földrajzi nevek* gyűjtése. Mint látható, ezek a művek elsősorban adattár jellegűek, ritkábban fordulnak elő a forráskiadványok, tanulmánykötetek, monográfiák. Tulajdonképpen ez így is természetes: a könyvtár elsősorban szekunder információval tud részt venni a tudományos életben, hiszen primer jellegű dokumentummal vagy tárgyi anyaggal nem, vagy csak kismértékben rendelkezik.

A helyismereti adattárak, illetve adatbázisok folyamatos használatáról is egyre

több információt kapunk: a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár adatbázisára támaszkodva készül például a *Fejér Megyei Almanach*, a Katona József Megyei Könyvtár adattárára épül a Bács-Kiskun megyei *irodalmi topográfia*, a Somogy Megyei Könyvtár anyagából és közreműködésével készült el a *Somogy* című hetilap 50 évfolyamának repertorizálása.

Itt egy nagyon fontos részhez érkeztünk: úgy gondolom, hogy a helyismereti adatbázisok építésével egyre inkább felértékelődik az a tájékoztatási apparátus, amely a könyvtárakban található; helyileg-regionálisan nélkülözhetetlen, nagy tömegű sok szempontból visszakereshető információmennyiséget tudunk az érdeklődők rendelkezésére bocsátani. És ezt csak a könyvtár tudja megtenni, mert, ahogy említettem, a múzeumi és levéltári feltáró rendszerek nem populárisak, más célból, belső nyilvántartásra készülnek. Külön felhívnam a figyelmet a kiadványok és az adatbázisok szimbiózisára: a forráskiadványok, adattárak lexikonok stb. ma már szinte kizárólag adatbázisba rendezve készülnek. A kinyomtatott mű egy output termék, melynek nyomán viszont ott marad egy folyamatos bővíthető, tehát naprakész tájékoztatási lehetőséget nyújtó információs bázis – ilyen pl. a *Zalai Életrajzi Kislexikon*, melyet két helyen építünk, a levéltárban és a könyvtárban, és megállapodás alapján időre kölcsönösen kicseréljük adatainkat. Egy-egy ilyen apparátus felépítésében a könyvtárnak elemi érdeke részt venni. Ezek az adatbázisok egyébként nyilvánossá is tehetők: akár a belső hálózaton, akár egy on-line rendszerben.

A tudományos együttműködést szolgálhatják az úgynevezett „közgyűjteményi napok”, felolvasó ülések is, ahol a muzeológus, levéltáros, könyvtáros kollégák legújabb kutatási eredményeikről, módszertani tapasztalataikról adhatnak számot. (Somogy vagy Zala megyében például nagy hagyománya van ennek.) A helyi rendezvényeken túl rendszeresen tartanak ilyen összejöveteleket a regionális akadémiai bizottságok is: nagyon jó lenne, ha ez a gyakorlat – és természetesen az elhangzottakat rögzítő tanulmánykötetek kiadása – továbbra is élő maradna: egy-egy, történetileg-földrajzilag egységes régió kutatóit, közgyűjteményeit leginkább így lehet összefogni, további közös munkára serkenteni.

A továbbiakban még néhány közös pontról szeretnék szólni röviden. Nagyon jellemző, és az eddigiek kapcsán már többször is esett róla szó, hogy a könyvtárak milyen intenzíven vesznek részt a honismereti mozgalomban. Szinte nincs olyan hely, ahonnan ne jelezték volna, hogy akár a honismereti egyesület munkájában, akár a kiadványok szerkesztésében, vetélkedők, pályázatok lebonyolításában részt ne vennének. Ebben a munkában mindegyik közgyűjteménytípus közreműködik: ami talán jellemző, hogy a könyvtárak nagyon sok helyen a szervező, a szellemi műhely szerepét látják el. Ez, azt hiszem, egyik legfontosabb feladatunk, hiszen sem a múzeumoknak, sem a levéltáraknak nincs olyan erős kapcsolatrendszer, mint a könyvtáraknak. Nekünk lenyűlnak a „csápjaink” a kisközségekig, az általános iskolákig, az egyesületekig – felfelé pedig az országos intézményekig. (Nekünk nem mernek nemet mondani, akik esetleg egy honismereti egyesület kérését elutasítanak.) Tekintsük hát ezt a feladatot, a „helyi nemzeti tudat” ápolását továbbra is kiemelt feladatunknak, és vezessük az ifjú vagy amatőr kutatókat a tudomány rögzős ösvényein.

Jellemző és ezért kihagyhatatlan a közös közgyűjteményi fellépésből a kiállítások rendezése. Nem újkeletű, de ma is virágzó gyakorlat, melyet a közgyűjte-

mények hol ketten, hol hárman, de szinte mindenhol rendszeresen folytatnak. Ezek leginkább tudományos, irodalmi, ritkábban képzőművészeti jellegűek; saját tapasztalatomból és a kollégák válaszaiból is kitűnik, hogy ebben a műfajban a legsikeresebbek a helytörténeti jellegű összeállítások, főleg, ha megfelelő színvonalú katalógust tudnak hozzá készíteni. Egyre többen ismerik fel egyébként ennek jelentőségét; a Zala Megyei Levéltár például csodálatos installációt vásárolt, mely még a profi kiállításrendező múzeumok berendezését is lepipálja, és egyre-másra rendezi kiállításait: az eddig megvalósultak nyomán a tervben szerepel Zalaegerszeg 750 éves évfordulójára a múzeummal, a millicentenárium alkalmából a megyei könyvtárral rendezendő közös kiállítás. Ilyen kiállítást rendezett a közelmúltban Székesfehérváron a Szent István Király Múzeum (a Számer nyomdászcsalád története) a levéltár és a könyvtár közreműködésével, a Bródy Sándor Megyei Könyvtár *„Közgyűjteményünk ismeretlen kincsei”* címmel, vagy a Somogy Megyei Könyvtár *„Dokumentumok Kaposvár történetéből”* címmel. A magam részéről mindenképpen követendő gyakorlatnak tartom ezt a közös fellépést: sok hozadéka van, hiszen egy jó kiállítás egyszerre tudományos érték, oktatási segédlet, reklám is. A közös munka pedig még közelebb hozza a rokon területen dolgozó szakembereket.

Végezetül hadd szóljak néhány, technikai jellegű együttműködési lehetőségről. Több helyről van példánk, saját tapasztalatunk is a kötetzeti, nyomdai, restaurálási munkák kedvezményes, önköltséges végzéséről. A megyei könyvtárak szinte kivétel nélkül rendelkeznek kötézzel, több helyen, például Kaposváron – nyomdával is. Nagyon sokat segíthetünk egymásnak, a helyi kulturális életnek, ha ezt az infrastruktúrát is egymás rendelkezésére bocsátjuk.

A mi könyvtárunkban a megyei közgyűjtemények anyagait – a hálózati megállapodáshoz hasonlóan – az önköltségi ár alatt kötjük. Ugyancsak nálunk dolgozik az egyetlen megyei papírrestaurátor is: ahogy kapacitása engedi, a múzeumnak és a levéltárnak is konzervál, restaurál. (Ezért mi csak anyagköltséget számítunk fel.) Természetesen a „szomszédok” sem hálátlanok: kisegítenek bennünket vendégzobával, esetenként szállítójárművel; ajánlásokat készítünk egymás pályázataihoz, kölcsönösen elvisszük a gyakornokainkat, vendégeinket tapasztalatcserére, lobbyzunk egymásért az önkormányzatoknál és az alapítványoknál. Végül is közös érdekről van szó: az olvasó, a kutató minél színvonalasabb kiszolgálásáért; ezt pedig csak közös erővel tudjuk megoldani. A józan ész, a szakmai megfontolások, a kommunikációs lehetőségek és nem utolsósorban az anyagi helyzet mind ebbe az irányba mutatják az utat. Élünk tehát a lehetőségekkel.

Köszönöm, hogy meghallgattak.

Kiss Gábor

(Elhangzott a Helyismereti könyvtárosok II. országos tanácskozásán, július 26-án.)